

Очеретяний М. А.

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ГРУПОЮ ОСІБ

Висвітлено деякі аспекти розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб. Акцентовано увагу на ролі і місці спеціальних знань у розслідуванні зазначеного кримінального правопорушення.

Ключові слова: хуліганство, група осіб, спеціальні знання, тактичне забезпечення, слідчі (розшукові) дії.

Постановка проблеми. Розслідування будь-якого кримінального правопорушення, в тому числі і хуліганства, вчиненого групою осіб, потребує використання спеціальних знань. Адже в ході розслідування виникають обставини, коли знань слідчого недостатньо для вирішення певної задачі. Хоча він повинен володіти базовими знаннями в галузі криміналістики, судової медицини та психіатрії, але часто необхідно використовувати більш глибокі знання в певній галузі науки. Тому до розслідування можна залучати особу, що ними володіє – спеціаліста.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Використання спеціальних знань у своїх роботах досліджували Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.В. Дулов, Є.Д. Лук'янчиков, П.Д. Нестеренко, М.В. Салтевський, О.Г. Філіппов, М.Г. Щербаковський та інші. Дослідженням їх використання під час розслідування хуліганства займалися М.С. Бушкевич, Ю.А. Віленський, В.І. Захаревський, М.М. Єфімов, А.А. Кузнецов, Є.І. Овчаренко. Але в їх роботах не було приділено достатньої уваги проблемним ситуаціям під час розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб.

Метою даної статті є виділення спеціальних знань, що використовуються при розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання використання спеціальних знань при розслідуванні цього виду злочинів, вважаємо за необхідне нагадати, що саме розуміється під цим терміном. Традиційно термін «спеціальні знання» прийнято тлумачити як «сукупність сучасних теоретичних знань і практичних навичок у галузі науки (крім правової), техніки, мистецтва та ремесла, отриманих у результаті спеціальної підготовки або професійного досвіду і застосовуваних з метою запобігання та розслідування злочинів» [1, с. 161]. У криміналістиці спеціальні знання визначаються як наукові, технічні та інші, зокрема й криміналістичні знання, отримані шляхом узагальнень, а також навички, які використовуються разом із науково-

технічними засобами для пошуку, виявлення, вилучення та дослідження слідів злочину з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини у справі – тобто набуті у процесі роботи в окремих галузях практичної діяльності [6, с. 48].

У свою чергу, О.Ю. Бутирін підкреслює відмінність у характері діяльності спеціаліста та експерта, зазначаючи, що спеціаліст дає консультацію в усній або письмовій формі, виходячи з професійних знань, без проведення спеціальних досліджень, що призначаються ухвалою суду [2, с. 17]. А вже Б.В. Романюк дає своє тлумачення: «спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального виду), якими володіють особи – спеціалісти у рамках будь-якої професії у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, і відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства» [11, с. 57].

Сьогодні не існує єдиної думки про форми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Найпоширенішою є точка зору, що спеціальні знання у кримінальному судочинстві застосовуються шляхом участі спеціаліста у слідчих діях та проведення експертом судових експертиз, тобто у формах, які передбачені кримінально-процесуальним законодавством. Однак існує думка, що спеціальні знання можуть самостійно застосовувати також слідчі й оперативні працівники [7, с. 3]. Що ж до хуліганства, вчиненого групою осіб, то при його розслідуванні можуть застосовуватися різні форми спеціальних знань.

Найбільш розповсюдженою формою використання спеціальних знань є призначення судових експертиз. Судова експертиза – це науковий метод дослідження складних, системних матеріальних джерел фахівцем-експертом для одержання доказової інформації. Таке поняття розкриває методологічну сутність експертизи як діяльності фахівця щодо застосування наукових і технічних знань, але не відображає ролі слідчого, який здійснює організаційно-тактичну діяльність. У цьому ракурсі судова експертиза являє собою організаційно-тактичну діяльність слідчого, що включає:

- 1) збирання необхідних матеріалів;
- 2) вибір моменту призначення експертизи;
- 3) визначення предмета судової експертизи;
- 4) формулювання запитань експерту;
- 5) вибір експертної установи або експерта [3, с. 40].

Потрібно зазначити, що судові експертизи під час розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб, можуть призначатися як на початковому, так і на подальшому етапах розслідування. Відповідно до даного критерію вивченням кримінальних проваджень нами встановлено, що експертизи призначалися з моменту внесення відомостей до ЄРДР: протягом 5 діб у 19 % випадків; протягом 5–15 діб – 41 %; протягом місяця – 32 %; більше місяця – 8 %. Тобто переважна більшість експертиз призначається слідчими протягом місяця після внесення відомостей до ЄРДР.

Терміни проведення експертиз залежать, на думку І.В. Пирога, від таких факторів: «...складність дослідження...; навантаження експертів; наявність необхідного обладнання; кількість та якість наданих для дослідження об'єктів, матеріалів та поставлених для вирішення питань; ...середній час, витрачений на проведення даного виду дослідження; ступінь розробленості методики проведення даного виду експертиз» [9, с. 273]. Тобто є безліч суб'єктивних та об'єктивних факторів, від яких залежить якість та час проведення експертиз і без затримки часу слідчим на її призначення.

При розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб, виникає необхідність у проведенні різних експертиз. За даними проведеного нами дослідження, кожному другому потерпілому завдавалися побої й тілесні ушкодження, в тому числі 9 % осіб – середньої тяжкості і 4 % – тяжкі тілесні ушкодження. Нерідко поранення заподіювалося і правопорушникам, які вчиняли хуліганські дії. В таких випадках судово-медична експертиза живих осіб може вирішувати широке коло питань, зокрема про характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, про давність і механізм утворення ушкоджень, про рід і вид знарядь, якими вони заподіяні. За даними нашого дослідження, зазначена експертиза при розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб, застосовувалася у 71 % випадків. Така велика їх кількість пояснюється тим, що під час вчинення хуліганства внаслідок фізичного контакту потерпілий, та й злочинець, може отримати тілесні ушкодження. Дана експертиза має важливе доказове значення при розслідуванні зазначеної категорії справ, тому що її результати можуть викрити неправдиві показання підозрюваної особи.

Судово-біологічну експертизу речових доказів доцільно призначати для встановлення виду досліджуваної речовини, групових і типових ознак крові, волосся, слини, сперми, сечі та інших об'єктів. Вивченням кримінальних проваджень, було встановлено, що даний вид експертиз застосовується у 7 % випадків. Така невелика кількість проведення даних експертиз нам не зрозуміла. Адже в більшості випадків має місце фізичний контакт хулігана з предметом вчинення злочину або потерпілою особою. А за допомогою судово-біологічної експертизи можна вирішити багато спірних питань під час розслідування.

Судово-психіатрична експертиза призначається для визначення психічного стану підозрюваного при наявності даних, які викликають сумнів щодо його осудності. Психічний стан особи, про що наголошує Р.І. Міхеєв, впливає на цілий комплекс кримінально-правових та процесуальних проявів суб'єкта: сам факт злочину, його характер, обставини вчинення. Осудність, так само як вина та відповідальність, – центральна методологічна категорія права як з погляду її фундаментального теоретичного рішення, так і з погляду практичної цінності та прикладного значення для додержання прав і свобод людини [8, с. 17]. Вивченням кримінальних проваджень, розпочатих за ознаками ч. 2 ст. 296 КК України, було встановлено, що дана експертиза мала місце у 21 % випадків.

Трасологічна експертиза вирішує діагностичні чи ідентифікаційні завдання, що виникають у процесі розслідування кримінальних правопорушень. Вона проводиться з метою ототожнення особистості підозрюваного за слідами рук, ніг (взуття), а також різноманітних знарядь злочину, що застосо-

увалися ним, по їхніх слідах. Хулігани, як правило, не турбуються про знищення відбитків пальців на місці події, тому позитивні результати дає дактилоскопічна експертиза.

Судово-балістична експертиза призначається при розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб, у ході якого застосовувалася вогнепальна зброя. При розслідуванні насильницьких злочинів, як зазначає К.Д. Поль, дослідженню вогнепальної зброї завжди потрібно приділяти особливу увагу [10, с. 142]. Адже дослідження зброї, слідів, що залишилися після її використання, допомагає отримати дані, що потрібні для реконструкції механізму злочинного діяння, відомості про особу злочинця тощо. Дана криміналістична експертиза у справах про хуліганство проводиться в тих випадках, коли виникає необхідність з'ясувати, чи не є вилучений у підозрюваного предмет зброєю; чи цим предметом нанесені uszkodження потерпілому.

Важливе значення судово-балістичної експертизи витікає з диспозиції ч. 4 ст 296 КК України. Її проведення є необхідним у багатьох випадках, навіть не пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. Наприклад, при проведенні футбольних матчів вболівальники можуть застосовувати різні вибухові чи запальні пристрої (феєрверки, «фаєри» тощо). Інколи вони не є занадто небезпечними, але коли даний прилад вибухає серед фанатського сектора, то, як наслідок, отримаємо велику кількість тілесних ушкоджень та інші суспільно небезпечні наслідки. Причому їх застосування зумовлювалося не мотивами нанесення тілесних ушкоджень, а саме хуліганською спрямованістю. Саме тому при вилученні таких предметів працівниками правоохоронних органів обов'язково потрібно призначати експертизу [4, с. 291].

Отже, під час розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб, можуть бути призначені такі експертизи, як судово-біологічна, судово-балістична, криміналістичне дослідження холодної зброї. Важливі питання також можуть вирішувати почеркознавча, судово-хімічна та інші експертизи, можливості яких використовуються ще недостатньо.

Почеркознавча експертиза, як зазначає М.М. Єфімов, здійснюється для ототожнення особистості хулігана по ознаках його почерку. Необхідність у її проведенні виникає в тих випадках, коли хуліганство полягало в написанні і поширенні текстів нецензурного змісту. Об'єктами дослідження можуть бути вилучені з місця події різноманітні нецензурні написи, листи і телеграми з погрозами, спрямовані хуліганом потерпілому [4, с. 292]. На відміну від речових доказів, зразки для порівняльного дослідження не пов'язані з розслідуваною подією і безперечно походять від конкретного об'єкта. Зразки повинні мати репрезентативність (достатність кількості та якості) та порівняльність (можливість порівняння). За способом отримання зразки поділяються на три групи: вільні, умовно-вільні та експериментальні. Вільні зразки виключають можливість будь-якого умисного викривлення ознак досліджуваного об'єкта. Це зразки створені або отримані поза зв'язком з розслідуваною кримінальною справою і, як правило, до її порушення (наприклад, особисте листування особи, в якій відбираються зразки, її щоденники та інші рукописні документи, виконані до кримінального провадження). Експериментальні зразки – це зразки, що спеціально отримані для проведення цієї конкретної експертизи [3, с. 41].

Судово-хімічна експертиза призначається, якщо виникає необхідність досліджувати склад речовини, використаної хуліганськими групами для вчинення злочину, – порошоків, фарб, кислот. Але у деяких випадках застосування двох вищезазначених експертиз є проблематичним. Наприклад, на стіні будинку, паркані чи іншому місці було зроблено нецензурний напис. Виникає питання про можливість проведення почеркознавчої та судово-хімічної експертизи. В цьому випадку у проведенні судово-хімічної експертизи не виникає ніяких сумнівів. Під час її проведення можуть бути досліджені такі питання як встановлення складу речовини, якою було зроблено напис, визначення групової належності балончика з фарбою (якщо він був знайдений на місці події), встановлення групової належності речовини та балончика з фарбою (якщо він був вилучений у підозрюваної особи) та інші [5, с. 177].

Щодо проведення почеркознавчої експертизи, то, на наш погляд, у доцільності її проведення виникає сумнів. Почерк, як зазначає М.В. Салтевський, розуміється як «...стійка динамічна система, що відображає програму графічної техніки письма, в основі якої лежать зорово-рухові навички виконання рукопису, реалізована за допомогою системи рухів» [12, с. 155]. Одразу стає зрозумілим, що для ідентифікації напису з почерком людини, особа, що вчинила злочин, повинна мати або дуже виражені його особливості, або вироблену систему письма саме на таких поверхнях, які досліджуються. Та навіть за такої умови нам потрібні зразки почерку особи на схожих поверхнях, адже при наданні можливості знову зробити подібний напис, особа може з легкістю змінити свій почерк.

Звичайно, не можна оминати увагою об'єкти експертних досліджень. Відповідно до проведеного дослідження у справах про хуліганство, що вчинене групою осіб, ними були: предмети, що є речовими доказами, – у 35 % випадків; знаряддя, що були засобами вчинення злочину, – 29 %; сліди, вилучені під час огляду місця події, – 19 %.

На доцільність призначення експертиз під час розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб, вказує те, що в деяких випадках після отримання висновків експертизи з'являються нові беззаперечні докази вини підозрюваного, який, після ознайомлення з ними, може визнати свою вину та дати правдиві свідчення. Вивченням кримінальних проваджень, розпочатих за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 296 КК України, було встановлено, що результати експертного дослідження дозволили: викрити злочинця у вчиненні конкретних діянь – 23 %; одержати відомості про особливості вчинення злочину – 17 %. Якщо при розслідуванні застосовувати експертизи, на важливості яких було наголошено вище, то даний показник буде зростати.

Висновки. Підводячи підсумок зазначимо, що при розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб, переважно призначаються судово-медичні експертизи потерпілих і судово-психіатричні експертизи обвинувачених. Що ж до судово-біологічних експертиз речовин, хімічних та криміналістичних експертиз, то вони призначаються дуже рідко. Таке становище пояснюється, головним чином, недооцінкою ролі і значення вказаних експертиз при розслідуванні хуліганських вчинків та недостатньою обізнаністю працівників слідчих органів з досягненнями експертної практики.

Бібліографічні посилання

1. *Белкин Р.С.* Тактика следственных действий / Р.С. Белкин, Е.М. Лифшиц. – М., 1997.
2. *Бутырин А.Ю.* Теория и практика судебной строительно-технической экспертизы / А.Ю. Бутырин. – М., 2009.
3. *Весельський В.К.* Тактика використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві, призначення і проведення судових експертиз : лекція / В.В. Весельський. – К., 2013.
4. *Єфімов М.М.* Використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства / М. М. Єфімов // *Право і суспільство*. – 2012. – № 3. – С. 289–293.
5. *Єфімов М.М.* Методика розслідування хуліганства : монографія / М. М. Єфімов. – Дніпропетровськ, 2015.
6. *Кравченко А.А.* Применение специальных познаний при раскрытии и расследовании преступлений / А. А. Кравченко, М. Г. Щербаковский. – Х., 1999.
7. *Лисиченко В.К.* Виды участия специалистов на предварительном следствии / В.К. Лисиченко, В.В. Циркаль // *Криминалистика и судебная экспертиза*. – 1985. – № 30. – С. 3–12.
8. *Михеев Р.И.* Уголовное право и психиатрия / Р.И. Михеев. – Владивосток, 1998.
9. *Пиріг І.В.* Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ : монографія / Пиріг І.В. – Дніпропетровськ, 2011.
10. *Поль К.Д.* Естественнаучная криминалистика: (Опыт применения научно-технических средств при расследовании отдельных видов преступлений) / К.Д. Поль ; пер. с нем. – М., 1985.
11. *Романюк Б.В.* Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія / Б.В. Романюк. – К., 2002.
12. *Салтєвський М.В.* Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М.В. Салтєвський. – К., 2005.

Очеретяный М. А. Особенности применения специальных знаний при расследовании хулиганства, совершенного группой лиц. Рассмотрены некоторые аспекты расследования хулиганства, совершенного группой лиц. Акцентировано внимание на роли и значении специальных знаний в процессе расследования этого преступления.

Ключевые слова: хулиганство, группа лиц, специальные знания, тактическое обеспечение, следственные действия.

Ocheretyanyu M.A. Features of use of special knowledges in investigation of hooliganism committed by groups of persons. The scientific article deals with illumination of some aspects of the investigation of the hooliganism. The author has concentrated the attention on the meaning of special knowledges in a process of investigation of the hooliganism.

The investigation of any criminal offense, including hooliganism committed by group of persons requires the use of specialized knowledge. After the investigation there are circumstances when the investigator is not enough knowledge to solve a specific problem. Although he should have a basic knowledge of criminology, forensic medicine and psychiatry, but it is often necessary to use more in-depth knowledge in a particular area of science. Therefore, the investigation could involve the person who owns them – specialist.

In forensic expertise defined as the scientific, technical and other, including forensic knowledge gained by generalizations and skills used together with the scientific and technical means to search, detect, seize and study traces of the crime in order to obtain evidence-based and orienting information necessary to establish the truth of the case – that is acquired in the process in some areas of practice

The most common form of the special knowledge – the appointment of forensic examination. Forensic examination – a scientific method for studying complex material system specialist expert sources to obtain evidence-based information. This concept reveals the essence of methodological expertise as a specialist on the application of scientific and technological knowledge, but does not reflect the role of the investigator, which provides organizational and tactical activities.

Keywords: hooliganism, special knowledges, tactical supply, investigating acts.

Надійшла до редакції 05.11.2015